DÜN VE BUGÜN (Din Savaşları)

Viyana Kongresi'nden sonra Avrupa devletleri, Fransız Devrimi'nin, onu izleyen terör rejiminin ve Napoleon'un alt üst ettiği hukuki ve siyasi düzenin etkilerinden kurtulma çabalarına ağırlık verdiler. Genel iklim ulusçu ve tutucu idi. Buna karşın, sanayi devrimi, sol hareketler ve **Darwin kuramı gibi olgular, hem devleti hem de kiliseyi yeni taktikler bulmaya zorlayacaktı.** Bu zorlamalar XIX. yüzyıl boyunca ve günümüze kadar çeşitli şekillerde devam etti. Ancak bu kez, mücadele silahlı çatışma olarak değil, açık bir biçimde cereyan eden hukuki pazarlıklar, yarı açık biçimde sürdürülen sızma hareketleri ve hızlı olarak girişilen eylemlerle halen devam ediyor.

İki yüzyılı kapsayan bu süreci kısa bir bölüme sığdırmak olanaksız olduğu kadar, denemenin başlıca amacını da aşmaktadır. Kısa notlar halinde olup bitenlerin bazılarını sunmakla yetineceğiz. Bunu yapmaktaki amacımız, siyasi ve dini gücün ayrılmazlığını ve hoşgörünün işlevinin hangi şartlar altında gelişebildiğin tekrar göstermektir.

İlk olarak yeni Avrupa haritasına bir göz atmak gerek. Yeniden çizilen ulusal sınırlar içinde, Almanya, İtalya ve birçok küçük prenslikle güçlenen Prusya vardı. Kutsal Roma İmparatorluğu artık Avusturya-Macaristan İmparatorluğu adını almıştır. Bu imparatorluk Bohemya ve Macaristan'ı içeriyor ve İtalya'nın kuzeyinde Lombardiya ve Venezia'yı da hâkimiyeti altında tutuyordu. Fransa İtalya'da Piemont'eye hakimdi. Napoli ve Sicilya eski statülerini korumuş, Habsburgların Krallığı olmayı sürdürmekteydi. Papa'ya gelince, Papalık devletleri Roma'dan Adriyatik denizine kadar İtalya'nın yaklaşık beşte birini kapsıyordu.

XIX. yüzyılda, din savaşları olmayıp, bilinen siyasi savaşlar türünde olan 1870 savaşı ve İtalya'da ulusal kurtuluş savaşları gerçekleşmiş ve sonuçta Kilise devletleri birleşmiş İtalya'ya dahil edilerek Vatikan devleti Roma'nın içinde yaklaşık dört yüz dönümlük bir sahaya sahip olmuştur.

Viyana Kongresi'nden sonra Fransa'da monarşi tekrar kurulmuş ve X. Charles eski bir geleneği canlandırarak Rheims Katedralinde dini bir törenle taç giymişti. Devlet ve Kilise ilişkileri konusundaki düşüncelerini de şöyle bir ifadeyle açıklamıştı: **"Devletin tek dini Katolik dinidir. Tüm diğer dinler kanunla düzenlenir"** (Hall-Davis, 126).

III. Cumhuriyet'e gelindiğinde, vaktiyle Papa tarafından **'Kilisenin en büyük kızı'** ilân edilmiş olan Fransa, Kilise ile sürekli bir mücadele içine girmiştir. Devrim, Kilisenin tüm mallara el koymuş ve kralı savunan Katoliklere karşı baskı ve zulüm uygulamıştı. Bu mücadele sırasında Papa XIII. Leo, Cumhuriyet'e karşı olmadığını açıkladı, çünkü Cumhuriyet'in dogma ile ilintisi yoktu. Fakat Devlet artık monolitik bir yapı değildi, siyasi partiler devlet gücü için rekabet ediyor ve bu konuda dini kullanmaktan da geri kalmıyorlardı.

I. Napoleon Kilise ile bir konkordato imzalamıştı. Bu çerçevede, Papa İmparatorluğu tanımıştı, buna karşılık olarak da Napoleon rahiplerin maaşlarını vermeyi kabullenmiş, piskoposları atamak erkine sahip olmuş, ancak Kilise'nin mektuplarının devlet postasıyla gönderilmesini şart koşmuştu. Papa müsadere edilen malları konusunda hak iddia etmekten vazgeçmişti. Kilise'nin bu şartları kabul edişinin bir nedeni vardı:

Eğitim Kilise'nin tekelinde kalıyordu. 1880'lerde devlet okulları açılmaya başladı. Kilisenin gözünde bunlar Tanrıtanımaz okullardı. Kilise'nin bu tutumu ise Cizvitlerin ve tüm dini örgütlerin sınır dışı edilmelerine yol açtı. 1905'ten konkordato sona erdi. Devlet ile kilise ayrıldı. Rahiplere maaşları artık devlet tarafından ödenmiyordu. Katoliklere, milli eser sayılan kiliselerinde tekrar ibadet etme izni verildi.

1829'da İngiltere'de **Tes Act** kaldırılır, Katoliklere oy hakkı verildi. Fakat İrlanda'nın özel önemi dolayısıyla oy verebilmek için istenen gelir miktarı yukarı çekilidi. Anglikan Kilisesi, Katolik Kilisesi'ne göre daha iyi bir durumdaydı. Katolik inancı devletin dini olmasına karşın kendi içinde sorunlar ortaya çıkınca gücünü yitirdi. Dogma konusunda, örneğin, ona karşı gelen piskoposlar veya diğer din adamları adalet bakanına başvurabiliyordu. Ülkenin kanunları üstün durumdaydı (Hall, Davis, 313).

Prusya'da Birmarck yeni devletini sağlamlaştırmak için eğitim sistemini düzenlemek birçok din adamını ya görevden almış ya da hapse attırmıştı. Ancak 1875 yılında, sosyalizmin yayılması karşısında Vatikan ile anlaşmaya mecbur kaldı.

Aslında XIX. yüzyıl boyunca Protestanlar Katoliklere göre daha iyi bir durumdaydılar. Mezheplerinin icraatını beğenmeyen üyeler, duruma göre, daha sert ya da daha ılımlı bir mezhebe girebiliyorlar, hatta ve yeterli miktarda taraftar bulduklarında yeni bir mezhep kurabiliyorlardı. Bu, ana mezhebi daha ılımlı davranmaya mecbur kılıyordu. Devletin ya da bir mezhebin koyduğu kuralları içlerine sindiremeyenler ülkeyi terk ediyordu. Genellikle Amerika'ya göç ediyor ve orada fundamentalist sayılabilecek cemaatler kuruyorlardı. Bunlar genelde, kutsal kitapların en temel ilkelerine göre yaşamayı yeğliyorlardı. Daha çok Amerika'nın merkezine yerleşen bu kişiler o bölgeye Bible Belt (Tevrat Kuşağı) ismini vermişlerdir.

Bu deneme açısından en ilginç süreç İtalya'da yaşanmıştır. XIX. yüzyıl, Papa'nın güçlü bir devletin dünyavî başkanlığından, coğrafi bakımdan bir mahallenin yöneticisine dönüşmesini görmüştür. Bu gelişmede alışılagelmiş uluslararası ilişkiler ve yüzyılın başlıca itici gücü olan ulusçuluk öğesi başrol oynamıştır. Devrin en önemli Papa'sı IX. Pius olmuştur. Liberal olarak tanındığı, için Avusturyalılar seçilmesini engellemek istemişler, fakat bunu başaramamışlardı. Pius tahta çıktığında Vatikan hapishanelerindeki tutukluları serbest bırakmış, sansürü hafifletmiş, Kilisenin dünyasal idaresi için' biri kendi seçtiği din adamlarından, diğeri ise laiklerden oluşan iki meclis kurdurmuştu. Bu arada bütün İtalya'da yabancı işgalcilere karşı isyanlar patlak veriyordu. Piemonte'de ayaklanmayı bastıramayan Kral Charles Albert Papa'da yardım istemiş fakat Papa bu isteği reddetmişti.

Ulusal ordular, Lombardia ve Venezia'da, AvusturyalIlara karşı mücadaleye girdikleri zaman, ayaklanmalar acımasızca bastırılmıştı. Sicilya Kralı Ferdinand da aynı şeyi kendi topraklarında yapmıştı, fakat oradan hareket eden Garibaldi liderliğindeki ordu Roma'yı almayı başardı. Papa Napoli'ye kaçtı. Fransızlar bu orduyu yenerek Papa'yı geri getirdiler.

Sonunda İtalya üniter bir devlet olduğunda, Vatikan'ın elindeki tüm topraklar alınarak yeni devletin coğrafyasına dâhil edildi. Papa da, Vatikan'a tahsis edilen küçücük bir devlet içinde, hem güçlü bir dünyasal hükümdar hem de evrensel bir ruhani hükümdar olmanın ikileminden kurtulmuş oldu.

Yeni İtalya'nın kralı Vittorio Emmanuele, Vatikan'la barışmak için bir kanun çıkarttı: Teminatlar Kanunu. Bu kanunla Papa'ya Vatikan Sarayı, San Pietro Kilisesi ve etrafındaki bahçeler tahsis ediliyordu. Vatikan memurları diplotamik bir statüye sahip oluyorlar, özel postane hakkı sayesinde daimi bir gelire kavuşuyorlar ve İtalya kanunlarından muafiyet kazanıyorlardı.

Bu durum Vatikan şahinlerini o kadar kızdırmıştı ki, Papa'nın dünyavî erkinin geri verilmesi için bütün Katolik prenslere bir çağrı yapmak istediler. Siyasi durum buna müsaitti, hem Fransız Katolik Kilisesi, hem de monarşi her an İtalya'yı istila edebileceğim ima etmekteydi. Fakat bu çekişme zamanla kansız bir mücadeleye dönüştü.

Sanayi Devrimi

1825'te St. Simon, Yeni Hıristiyanlık adlı kitabında şöyle yazıyordu:

"Kilise'nin görevi ... çok yoksulların durumunu vakit kaybetmeden düzeltmektir." (Hall, Davis, 88). Çünkü, Sanayi Devrimi, getirdiği maddi yararlar yanında, akıl almaz toplumsal zararlara da yol açmıştı. Tüm Avrupa'da, bilhassa 1848 Fransız İhtilalinden sonra, sol ve sendikacı sol, anarşizm vs. gibi hareketler yayılmış, işçiler örgütlenmişti. Sendikalar devlete ve tutucu sınıflara karşı alınacak tavırları tartışıyorlardı. 1864'te Papa IX. Pius liberalizmi, masonluğu, sosyalizmi, komünizmi ve rasyonalizmi yeren bir 'Yanılgılar Listesi' yayınladı. Bu listenin 80. sırasında şu sözler yer alıyordu: **"Papa için ilerleme, liberalizm ve modern uygarlıkla barışmakla mümkün ve zorunludur"** {Hall, Davis, 310). Papa'nın bu sözlerinin önemi büyüktü. Almanya'da, Belçika'da ve Fransa'da proletarya çoğunlukla Katolikti. İngiltere'de Protestan çevreler, Liberal Parti ile işbirliği yapıp, o günler için ilerici sayılabilecek bazı toplumsal kanunları Parlamento'dan geçirmişlerdi. Aralarında Kardinal Manning'in de bulunduğu bazı Katolik din adamları, St. Thomas Aquino'ya ithafen, mülkiyet haklarının mutlak

olmadığını söylüyorlardı. 1891'de Papa XIII. Leo, De Renum Novarum (Yeni konular Üzerine) adlı açıklamasında Marx'a karşı çıkıyor, ancak işçilerin maddi haklarını savunarak, onlara sadece yaşamlarını sürdürebilmek için değil, aynı zamanda mülk sahibi olmalarını sağlayabilecek bir ücret verilmesini, kadın ve çocukların çalışma koşullarının düzeltilmesini, çalışma saatlerinin kısaltılmasını ve dernek kurma özgürlüğüne kavuşmalarım istiyordu (Hall, Davis, 316). iyi niyetler bir yana, işçilerin isyanının siyasi güce dönüşmesinin yerine, Kilise'nin gösterdiği yollara yönelmesinin yararlı olacağı ortadaydı ve Kilise bu konuda devlete yol göstermekten geri kalamazdı, kalmadı da.

Darwin Kuramı

Sanayi Devrimi ve sol haraketlerin yanında, Kilise'nin karşısında yeni bir meydan okuma daha çıktı: Darwin'in Evrim Kuramı. **Bu kuram, Kilise'nin temellerini çok ciddi bir şelkilde sarsmaktaydı, çünkü Tekvin mitosunu ve dolayısıyla Vahiy'i kökten inkâr ediyordu.** İnsanoğlunun dünyada görünmesi, deyim yerindeyse, kutsal kitaplarda anlatılanlardan başka bir **"senaryo"**nun neticesiydi. **İnsan, Adem gibi, tam onarılmış, ruh ve irade sahibi bir olgu değildi. İlkel antropoid yaratıklardan çıkmış, uzun bir evrimden sonra, şimdiki şeklini almış bir canlı idi insan. Eğer bu gerçekten böyle olmuşsa, o zaman ruh ve irade özgürlüğü, iyilik ve kötülük, cehennem ve cennet, hatta ölümsüzlük gibi dini kavramlar ne olacaktı?**

Üstelik İncil'de zenginler ve yoksullar diye bir ayrım da vardı. Buna karşılık, Evrim Kuramı doğal bir eşitlik kavramım da beraberinde getiriyordu. Bir müddet sora Papa IX. Pius kararını açıkladı. Kuram henüz kanıtlanamamıştı. Kanıtlandığı zaman eğitimdeki yerini alacaktı. O zamana kadar herkes istediği gibi düşünebilirdi. Fakat Kilise için durum farklı idi. Kilise, değişik evrelerden geçen yaratıklarla ilgilenemezdi. **Onu ilgilendiren, son üründü, yani bildiğimiz insan'dı. Teolojik bakımdan Kilise'nin oldukça başarılı bir çözüme varmış olduğunu söyleyebiliriz.**

Çağdaş düşüncelere ayak uydurmak için Kilise başka kararlar da almış, bunların en önemlilerinden biri de Papa'nın yanılmazlığı ilkesi hakkında olmuştur. Yüzyıllardan beri toplanmayan Vatikan Konseyi, 1870'te toplanarak şu kararı almıştı:

Bundan sonra yanılmazlık ilkesi yalnız Papa'nın kürsüden (ex cathedra) yaptığı beyanlar için geçerli olacaktı. Üstelik bu ayrıcalık son derece seyrek hallerde kullanıldı (Hall-Davis, 311). Ayrıca, mucizelere ilişkin de bazı yeni yorumlar getirilmiş, bunların imgesel öğeler oldukları üzerinde durulmaya başlanmıştır.

Protestanlar genellikle yeni fikirlere daha açıktılar. Spinoza'nın başlattığı kutsal kitapları gözden geçirme yolu ve yöntemi, giderek Avrupa teologları tarafından benimsenmişti. Bundan doğacak anlaşmazlıklar ve sapmalar, örneğin İngiltere'de Adalet Bakanlığı gibi sivil makamlara müracaatla çözülüyordu. Kararı kabul etmeyen üyeler eğilimlerine göre, daha az veya daha çok serbest bir mezhebe girebiliyorlardı. Bu yol Katoliklere kapalıydı.

Bütün bunlar zamanla, iman ve akıl ikiliği için önemli sonuçlar yaratacak, fakat Kilise'nin gücü zayıflayacaktı. Filozofların ilgisizlik (kayıtsızlık) olarak adlandırdıkları fikri davranış tarzı hem devlet-kilise mücadelesinde, hem de insanlar arası ilişkilerde hoşgörüyü kolaylaştıracaktı. Ancak, bu Kilise'nin gücünü kullanmaktan vazgeçtiği anlamına gelmiyordu. Kilise yine de gücünü, evrenselliğinden doğan nüfuzunu ve çeşitli toplumsal katmanlarda var olan yetkisini kullanmayı sürdürdü. Bu yeni durumu açıklamak için, totaliter devletlerle Kilise'nin ilişkilerini ele alabiliriz.

Totaliter Rejimler ve Kilise

Totaliter rejimlerin[1] en basit tanımı, ideolojileri ne olursa olsun, insanların maddi ve tinsel (ruhî) varlıkları üzerinde mutlak bir hâkimiyet kurmak iradesini göstermeleri olabilir. Bundan dolayı bu rejimler eğitime çok önem vermişlerdir. Buna göre ve mantıksal olarak, birbiriyle çatışmaya

---

[1] Totaliter: isim Fransızca totalitaire: Demokratik hak ve özgürlüklerin baskı altında tutulduğu, bütün yetkilerin bir elde veya küçük bir yönetici grubunun elinde toplandığı demokratik olmayan (devlet düzeni), bütüncül.

götürebilecek çift sadakat tehlikesini göze alamazlar. Devlet, tam bir bağlılık ister, herhangi başka bir güce bağlılığı reddeder.

Totaliter rejim bunu yapabilmek için doğal olarak kaba güce başvurabileceği gibi, rakip saydığı ideolojilere karşı mücadelesini üç biçimde yürütebilir:

Birincisi din öğesini reddetmek ve ateizmi yaymak.

İkincisi, din ideolojisini içerden kemirerek yeni yorumu siyasal ideolojisiye katmak.

Üçüncüsü ise, din hiyerarşisini kendine ortak yapmak. Sırasıyla, Sovyet Rusya, Nazi Almanya ve Faşist İtalya bunu yapmışlardır.

Sovyet Rusya ideolojisi bakımından yeni bir tarih kuramı önerdiğinde, Hıristiyanlığın tarih kuramını reddetmiş ve bunu Vahiy'i inkar ederek yapmıştır. Ortodoks ve Katolik din adamlarım görevlerinden almış, kiliseleri laik faaliyetlere açmadan önce, onları istimlak etmiş, ateizmi okullarda okutmuştur.

Nazi Almanya'sı hiçbir zaman Hıristiyanlığı reddetmemiş, fakat kutsal kitapları yasaklayarak, yeni bir din geliştirme kararı almıştır. Onlara göre Hıristiyanlık bir köle toplumu meydana getirmişti. İsa Yahudi değildi. Tanrı tarafından dünyayı Yahudilerden kurtarmak için gönderilmişti, tıpkı ikinci Mesih olan Führer gibi. Swastika kiliselere kutsal bir simge olarak konmuş, sadakat yeminini reddeden Protestan ve Katolikler temerküz kamplarına yollanmıştı. Katolik literatürü ve ayinleri yasaklanmış ancak kiliseler kapatılmamıştı. Rejimin huzura ihtiyacı vardı bu nedenle Hıristiyan ideolojisini deplase etmiş, dogma ve ritüelleri değiştirmişti. (Hail, Davis, 724).

İtalya'da ise, devlet kilise mücadelesinde daha klasik olarak nitelendirebileceğimiz bir mücadele olmuştur: Bu sürecin nedenlerinden biri de kuşkusuz Vatikan'ın Roma'da olmasıydı. Mussolini ve partisi 1921'e kadar Kilise, ye açık bir tavır almışlardı. Parti, başlangıçta sosyalist bir parti idi. Fakat rejimi oturtmak için Katolik milliyetçilerle yaptıkları işbirliği, onları Vatikan'ı kendi saflarına çekmeye zorladı. 1929'de Lateran Antlaşması adı ile tanınan Vatikan-italya Antlaşması imzalandı (Coker, 472). Bu antlaşmaya göre. Papa İtalyan Krallığını ve faşist rejimi tanıyor, hükümet ise Vatikan'ın dünyasal erkini, Vatikan Devletinin sınırları içinde kabulleniyordu. Papa'ya daha önce tanınmış olan arazi tahsisini teyit ediyor, diplomatik dokunulmazlık, hukuki özerklik, özel postane, ve büyük miktarda para ve hisse senetleri veriyor, Katolik dini devlet dini olarak kabul ediliyor, din kanunları medeni kanuna ilave ediliyor örneğin boşanma yasaklanıyor ve tüm gençliğe Katolik eğitim verilmesine karar veriliyordu. Bunun üzerine Mussolini'nin beklediği destek geldi, Vatikan bütün Katoliklere rejime yardımcı olmaları için çağrıda bulundu.

Sonuçta Bismarck -Almanya'sında ve İtalya'da olduğu gibi, her ne kadar siyasal iktidar tarafından kilise bir düşman olarak görünmüşse de, siyasi kaygılar bir işbirliğine ve onun getireceği işlev ayrımı konusundaki bir uzlaşmayı olanaklı kıldı.

Protestanlara gelince, onların durumu farklı idi. Onlara fazla bir baskı uygulanmadı. Mutlak egemenlik ilkesi, ancak monolitik ve evrensel bir din olan Katolikliğe aykırı geliyordu. Protestanlar için egemenlik ulusal devletindi ve dinleri monolitik değildi. Oysa Katolikler için çifte sadakat meselesinin getireceği soranlar önemli boyutlara ulaşabilirdi.

Çok kısaltılmış olarak sunduğumuz bu süreçlerde çok daha karmaşık, iniş çıkışlarla dolu ve hukuki tartışmalarla geçen bir kanın sürdürülmesinde ısrar etmiştir. Ancak, Vatikan'ın kurtuluş teolojisine bağlı olan din adamlarına yaptığı kötü muamele ve egemen devletlerin iç işlerine karışması Katolik Kilisesi'nde yaralar açmış ve Vatikan'ın itibarı zedelenmiştir. **Kilise artık zenginin yanında, fakirin karşısında görünmeye başlamıştı.**

Yukarıdaki bilgiler ışığında, şimdiki Papa II. Giovanni Paolo son yıllarda ilginç bir davranış sergilemeye başlamıştır **'Kürsü'** den yaptığı beyanlar ve yayınladığı ansikliklerde Tanrı'nın gözünde insanın değerine sık sık atıf yaparak, **"piyasanın orman yasası"**nı tenkit ediyor, toplumsal dayanışmaya davet ediyor. Geçen yıl ise büyük bir törenle, marangoz olan Aziz Yusuf'u işçilerin azizi olarak ilan etti. Bu fikirlerini öyle bir sıklıkla yinelemektedir ki, bir defasında FIAT'ın sahibi Senatör Agnelli, onu siyasetle

uğraşmakla suçlamıştı.

Papa bunlarla yetinmeyip sık sık Latin Amerika ve Afrika'ya umut mesajları vermek için seyahatler yapıyor. Fakat şu unutulmamalı ki, son yıllarda Latin Amerika'da özellikle kurtuluş teolojsine karşı çıkan başka bir güç daha faaliyet göstermektedir. Bunlar ABD'nin Tevrat Kuşağı'nı oluşturan Fundamentalist Protestan mezheplerdir. Bu mezheplerin çok geniş maddi imkânları vardır. Doğaldır ki Papa'nın sergilediği tavır, bir devlete karşı değil, bir sisteme karşı gibi görünüyor: İnsan değerini hiçe indiren vahşi kapitalizm sistemine karşı. Fakat aynı zamanda bu kadar açık beyanlara karşın, arka bahçemdeki Katolik faaliyetler sisteme pek o kadar da karşı olmadıkları kuşkusu uyandırmaktadır. Devrede birçok örgütle beraber, iki çok güçlü örgüt vardır: **Opus Dei ve Malta Şövalyeleri Örgütü.**

Opus Dei (Tanrı'nın Uğraşısı) örgütü Cizvit örgütü gibi 1928'de İspanya'da kurulmuştur. Amacı, yeryüzünde Tanrı'ya yardım etmektir, çünkü **"Tanrı, tarihi insanoğlunun yardımıyla gerçekleştirmektedir"** (Le Tourneau). Tanrı'nın Âdem aracılığıyla verdiği çalışmak görevinden yola çıkarak, çalışmanın kutsallığını vurguluyorlar. Burada başka bir yorum getirebiliriz: Aslında çalışmayı Âdem'e Tanrı tarafından verilmiş bir ceza olarak görmek kutsal kitaba daha uygundur, fakat geçelim. Bu örgütün demokratik bir örgüt olduğu söylenebilir. İsteyen her inançlı Katolik üye olabilir, kadınlar dâhil, Aziz Yusuf gibi bir marangoz, planlama teşkilatının başkanı veya bankalar derneğinin başkanına kadar. Çalışma en önemli ilke çokluğu için, çalışmayı en verimli hale getirmek amacıyla örgüt Meksika'da bir idareci yetiştirme merkezi, Navarre'da bir üniversite ve pek çok yerde meslek okulları açmıştır. Söylediklerine göre fonlar tümüyle özeldir. 80 ülkede resmi temsilcilikleri vardır. Üye sayısı 200.000 kadardır. Rozet takmazlar ve etkinliklerini iyi birer Hıristiyan olarak dikkat çekmeden, tevazu içinde yürütürler (Le Tourneau, 89).

Üyelerinin bazıları laik rahipler gibi yaşamayı seçmektedir, fakat çoğunluk normal bir işve aile hayatı sürdürmektedir**. Opus Dei, 1931'de Cumhuriyet rejimi kurulunca, rejim ile mücadele edememiş ve ülkeyi terk etmiştir.** <u>Fakat Franko iktidarı ele alınca dönmüşler ve gelişmeyi sürdürmüşlerdir. Üyeler, Hıristiyan ilkelere aykırı olmayan tüm siyasi partilere girebilirler</u>. Başlangıçta Vatikan örgüte kuşkucu bir şekilde bakmışsa da sonradan bu örgütün yararlı olabileceği kanaatine varmış ve 1950 de Roma'da genel merkezlerinin kurulmasına izin vermiştir. Vatikan'ın tahminleri doğru çıkmış, örgüt kurtuluş teolojisine karşı yürütülen mücadelede önemli bir rol oynamıştır. Bu örgüt bugün de etkinliklerini sürdürmektedir.

<u>**Opus Dei demokratik bir örgüttür.**</u> <u>**Buna karşılık Malta Şövalyeleri aristokratik bir örgüttür.**</u> XII. yüzyılda kutsal topraklara gelen hacılar için hastane ve barınma yerlerinin idaresiyle görevli bu örgüt, yüzyıllar boyunca Akdeniz'deki siyasi güçlerle kâh savaşmış, kâh işbirliği yapmıştır. Uzun zaman Rodos ta yaşamışlar ve zamanın tüm güçleri gibi korsanlık yapmışlardır. Osmanlılar onları Rodos'tan sürünce Malta'ya yerleştiler. Üyeleri Avrupa'nın en ünlü ailelerine mensup olan bu şövalyeler zengin maddi kaynaklarını koruyabildiler. Bu örgüte üye olmak için her iki taraftan da on altı asilzadelik ünvanına sahip olmak şartı vardır. Fakat XIX. ve XX. yüzyılda dünyadaki yeni oluşumlar ve ABD'nin yükselişi bu koşulları değiştirmiş Protestan asilzadeler ve Amerikalı zenginler örgüte bağlı kişiler olarak kabul edilmiştir. Rozet ve özel giysiler ancak büyük devlet törenlerinde görülebilir. Malta'dan sürüldükten sonra merkezlerini Roma'ya taşımışlardır. **Rusya ve Küba dahil 64 ülkede temsilcilikleri vardır.**

<u>Malta Şövalyeleri, şövalye olarak ortalıkta görünmezler, medyaya çıkmazlar.</u> Siyasi bakımdan **sistem**in yanındadırlar. Franco rejiminde Ispanya Kralı Juan Carlos'un seçilmesinde önemli katkıları olmuştur. **PORTEKİZ'DE MASON SALAZAR** rejimi yıkıldıktan sonra o ülkede Katolikliğin tekrar yerleşmesinde de önemli rol oynamışlardır. Devletlerin en üst kademelerinde görev alabilirler. Örneğin Avrupa'da Prens Schwarzenber hem Uluslararası İnsan Hakları Federasyonunun başkanı hem de Vaclav Havel'in başkanlık danışmanlarının başkanıdır. Ayrıca, **ABD'deki Büyük Üstad Reagan'ın ve özellikle Bush'un en yakın danışmanlarındandı** (Siles, 270).

Birçok örgüt arasında bu iki güçlü, zengin ve köklü örgüt, tüm dünyadaki ve kendi ülkelerindeki yoksullara ve hastalara, doğal felaketler sırasında Kızıl Haç gibi örgütlere ve Birleşmiş Milletlerin mülteci ve yardım kuruluşlarına yardım sağlıyorlar. Fakat kuşkusuz İd bu yardımlarının yanında,

devlet-kilise ilişkilerinde, kâh devletle beraber, kâh ona karşı olarak Vatikan'ın genel politikasının en sadık yardımcıları olarak çalışmaktadırlar. Sistemin devamlılığını sağlayan ve dolayısıyla sokaktaki adamın bilgisi dışında etkinlik gösteren bu iki örgüt, ara sıra eleştirilere de uğramaktadır. Opus Dei, BEYAZ MASONLUK la şövalyeleri de **Ünlü P2 Locası ve Banco Ambrosiana skandalı** gibi mali skandallara neden olmakla itham edilmişlerdi. Bir örgüt açık hayır işlerinde ne kadar başarılı olursa olsun, Vatikan'a ve dünya büyüklerine bu kadar yalan olursa, doğal olarak kuşkuları üzerine çekecektir.

Bu kısa anlatıda ayrıntılara girmedik. Örgütlerin dogma, ritüel, idare ve disiplin konularında Vatikan ile anlaşmazlıkları, teoloji anlayışları ve bu anlayışın liberal kapitalizmin ilkelerine uydurulması, Berlin duvarının yıkılışından sonra etkinliklerine açılan yeni sahalar vs. gibi birçok mesele burada doğal olarak ele alınmadı. Amacımız bu iki örgütün ve bağlı oldukları Vatikan'ın siyasi etkinlikleri hakkında kısa fakat düşündürücü olduğunu sandığımız bir örnek vermekti.

Hulâsa

Batı'da siyasi güçler ve kilise örgütleri artık mücadelelerini açık ulusal savaş biçiminde yürütmüyorlar. SAVAŞ ARTIK İDEOLOJİK BOYUTTA CEREYAN ETMEKTEDİR. Bir sistemin devamlılığı ya da yıkılışı için, siyasi ve iktisadi haklar pahasına da olsa, vicdan özgürlüğü sahası üzerinde hâlâ satranç oynanıyor. Ne devletler, ne de kilise bugün monolitik ve homojen yapılardır, içlerinden çıkan antitezler birbiriyle olan çekişmede taktikleri değiştirmiştir. Her gücün içinde bir kesit, karşı güçte ona yardım edecek bir kesit bulabilmektedir. Protestanlık ve partili siyaset yerleşmeden çok önce böyle olmuştur; fakat bu süreç günümüzde çok daha açıktır ve çok daha fazla kişi tarafından bilinmektedir.

ORTAMLAR DEĞİŞİNCE, DENGELER DE DEĞİŞİYOR VE EZELİ İLERİCİ-GERİCİ GELGİTLER MODELE YALAN YA DA UZAK GÖRÜNÜYOR, İLERİCİ VE TUTUCU TERİMLERİ DE MUTLAK TERİMLER DEĞİLDİR, İNSANLAR YA DA TOPLUMLAR BAZI SAHALARDA YA DA KONULARDA İLERİCİ OLABİLDİKLERİ GİBİ, DİĞER SAHALARDA TUTUCU OLABİLİRLER VE BU, OYUNUN DEĞİŞMEZ KURALLARINDAN BİRİDİR.

BÜTÜN BUNLAR ŞUNU GÖSTERİYOR Kİ, DİN İLE SİYASET AYRI ŞEYLER DEĞİLDİR. Ayrı olan araçlardır. FAKAT EGEMENLİK İRADESİ AYNIDIR.

Böyle bir çerçevede hoşgörünün bir işlevi var mıdır?

Kaba güç yerini yılgınlığa ve ilgisizliğe bırakmışsa, daha olumlu, ahlaki ve verimli bir sonuca varılmış mıdır?

Batı Avrupa'ya baktığımızda, cevabın evet olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu evet'ı temkinli ve şartlı bir şekilde ifade etmeliyiz.

En basit bir şekilde şunu söyleyebiliriz:

Batı'da artık bir Protestan ve bir Katolik birbirlerini boğazlamaktan vazgeçmişler, siyasi alanda ve kamu hizmetlerinde birbirlerini kabullenmişlerdir. GÜNLÜK HAYATTA VE İŞ HAYATINDA BAŞKA FAKTÖRLER DİNDEN DAHA ÇOK ÖNEM KAZANMIŞTIR. Fakat bu iki büyük dinin üyelerinin başka dinlere monoteist bile olsalar tutumlarının bazı hallerde hoşgörüyle bağdaştığını söylemek o kadar kolay değildir. Önemli olan, hoşgörüsüzlüğün fiziksel bir biçimde cereyan etmemesidir.

Denemede gördüğümüz gibi vicdan özgürlüğü uzun yılların deneyimidir ve bunu ahlaki ve entelektüel sürecinin Batı'ya bıraktığı insan hakları mirasının göreli de olsa bir sonucudur.

Batı, hoşgörünün işlevsel bir hale gelmesini üç araç ile başarabilmiştir.

İLGİSİZLİK, ÇOĞULCULUK VE HUKUK.

İLGİSİZLİK KAVRAMINI çok basit bir şekilde tanımlayabiliriz: Ne devlet ne de komşum inançlarımla ilgilenmemeli. Devlet benden toplumsal huzuru bozmamamı isteyebilir, o kadar; komşum ise beni zorla kendi inançlarını kabule zorlayamaz. Formül basit görünebilir fakat hayata geçirilmesi bu kadar

kolay olmayabilir. Ancak işlevsel olan model budur ve Batı'da bu gerçekleşmiştir. Hakim olan davranış Wolfun dediği gibi **"Hoşgörü ... 'piyasanın yaşa ve bırak yaşasın' ılımlılığının ifadesidir"** (A Critique, 20). Öte yandan, hoşgörünün somut bir gerçeklik kazanabilmesi için bu görüşe uygun bir zemin oluşması gereklidir. Söz konusu toplumsal ortamı ise, çoğulculuk (plüralizm) hazırlamıştır. Çoğulculuk hoşgörünün teminatlarından biridir. Ne var ki çoğulculuk bir özgür rekabet sistemi olarak kabul edilirse siyasi ve iktisadı alanda olduğu gibi en güçlü olan kazanır. Bu tehlikeye rağmen, plüralist bir yapının yerine monolitik ve dolayısıyla kaçınılmaz bir şekilde baskıcı olacak bir yapı nasıl tercih edilebilir? Çoğulculuk tüm kusurlarıyla daha elverişli görünmektedir.

ÇOĞULCU KURAMDA devletin yeri tartışma konusu olmuştur. Devlet toplumsal grupların arasında **Primus inter pares**, yani eşit olanlar arasında birinci mi, yoksa gruplar arasında bir hakem mi olmalıdır?

Bu konuyu burada tartışmak amacımızın dışında olmakla beraber kaçınılmaz bir gözlemi dile getirmeliyiz. Devlet, genelde ideolojisi ne olursa olsun, güçlünün yanında olmuş, otomatik denilebilecek bir şekilde daha az güçlü olanlara baskı uygulayabilecektir. Marcuse'ün dediği gibi **"Evrensel hoşgörü yerleşmedikçe ... hoşgörünün sınırları, kurumlaştırılmış eşitsizliğin tespit ettiği sınırlar içinde kalacaktır"** (A Critique, 84). Doğal olarak yukarıda söylediklerimiz bir grup olan kilise ve mezhepler için de aynı şekilde geçerli olacaktır.

Burada **Vicdan Özgürlüğü,** diğer haklar gibi nasıl barındırılabilecektir? Cevabı üçüncü öğede bulabiliriz sanıyorum, yani **HUKUKTA**. Hukukun tanımı çok olmakla beraber, işlevi tektir:

Hukukun işlevi toplumda sözleşmeye uygun olan şeyleri sağlamaktır. Davranışlar toplumsal sözleşmeye açıktır, fakat inanç değildir. İnanç içsel bir davranış tarzıdır ve dolayısıyla ölçülemez, yani sınırları tespit edilemez. Böylece, toplumsal gelgitlerde davranışlar, dini davranışlar dâhil, sözleşmeye açık olacaktır ve de açıktır. Hobbes'un sözleriyle: **"DİN, BİR FELSEFE MESELESİ DEĞİL, BİR HUKUK MESELESİDİR".**

İnsan mükemmel bir yaratık olmadığından, yarattığı hukuk da mükemmel olamaz; zaman ve mekana göre ilkeleri değişir. Fakat hukukun devamlı varlığı bir teminat teşkil eder. Koyduğu kurallar az ya da çok izin verici olabilir, fakat varolmaları toplumsal antlaşmanın vazgeçilmez öğesidir.

DOLAYISIYLA, DİN VE SİYASET BİRBİRİNDEN AYRILMADIĞI GİBİ, AYRILDIKLARI NOKTA, HUKUKUN KOYDUĞU NOKTADIR.

Ve hoşgörü ne soyut biçimde iyi'dir ne de doğal'dır. Şiddetin yarattığı yılgınlık ve ilgisizlik bir yana, ki bunların payı çok büyük olmuştur, hoşgörü bir hukuk sorunudur. Kültürün ve tarihin bıraktığı ağır miraslar, bir toplumun durağan olmasını ya da gelişmesini tayın ediyor, fakat yaratabileceği olağan kaosu önleyebilmek için **TEK ÇARE HUKUK VE ONUN SOMUT İFADESİ OLAN ADALETTİR.** Bu, din konusunda da böyledir. ADALETİN OLMADIĞI YERDE HOŞGÖRÜ DE OLMAYACAKTIR.

CİCERO, BİRAZCIK HÜZÜNLE, BİR CUMHURİYETİN İDARESİNİN ZOR OLDUĞUNU SÖYLEMİŞTİ. ZOR OLDUĞU DOĞRUDUR ANCAK İMKÂNSIZ OLMAYABİLİR.(s.127-144)

……

Bu kısa denemenin amacı hoşgörüsüzlüğün kaynağını, gelişim ve sonuçlarını araştırmaktır. Yazar ne din-bilimci ne de tarihçidir. Bu nedenle sorunları ele alışında siyaset bilimi doğal olarak ağır basacaktır.

İnsanoğlu da bütün canlılar gibi, hayatını korumak ister. Bu amacı gerçekleştirmek için kullanılan en elverişli araç korkudur. KORKU, ONU FARKLI BİR BAŞKASINDAN YA DA ÖTEKİNDEN KORUDUĞU GİBİ AYNI ZAMANDA ÖTEKİ'NE KARŞI SAVAŞMAYA İTER. Bu korku o kadar derinden gelen bir içgüdüdür ki, hayatını korumak için, kendini tehlikeye de atabilir. **Din öğesi** bu bakımdan güçlü bir silahtır; birleştirici, meşrulaştırıcı ve yönlendiricidir. Dışlayıcıdır ve dolayısıyla, **"ÖTEKİ"**ni saptayabildiği gibi, gerektiğinde "öteki"ni yaratabilir de. Bu bakımdan ırk öğesine çok yakındır.

Batı'nın göreli uzun tarihinde, tektanrıcılığın meşruluğunu Vahiy'den alması ve bu meşruluğu dayatmak için geliştirdiği dogma ya da doktrin, Pirenne ve Russel'ın dedikleri gibi, anında karşı dogmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu karşı dogmalara, sapkınlık, zındıklık (heresy) adı verilmiştir. Böylece sapkın (heretic) olarak adlandırılan ve gösterilen kişi **"öteki"**dir, katli mubah ve vaciptir. Çünkü bu öteki, kurulu düzeni tehdit ettiği gibi, son kertede öldürücü de olabilir.

İNSANOĞLUNU HAYVANLARDAN AYIRAN ÖZELLİK DOĞASINDAKİ İKİLİKTİR. Bedeni maddîdir, fakat ruhu değildir. Ezelden beri inanılan bu ikilikten yola çıkılarak başka ikiliklere varılmıştır. **İyilik-kötülük, ölümlülük-ölümsüzlük, Tanrı-Şeytan** vs. gibi. Bu iki öge çekişme içindedir. **Bu çekişmeyi siyasi terimlerle ifade edecek olursak, buna "dünyevi erk" "ilahi erk"in çekişmesi diyebiliriz.** Başka bir deyişle, dünyevi erki simgeleyen devlet ile ilahi erki simgeleyen kilisenin çekişmesini ifade etmiş oluruz.

Bu konuda iki **modus ponens (olmazsa olmaz)** ortaya koymak gerekiyor.

Birincisi, dini ve siyaseti ayırmak olanaksızdır.

İkincisi ise: hoşgörü, doğal, akla dayanan ve evrensel bir davranış değildir; bir başka deyişle varlığı veri alınamaz, bilinçli olarak amaçlanması ve temel toplumsal değerler arasına katılması gerekir.

Din ve Siyaset

Din ve siyaset ayrı fakültelerde, ayrı bilim dalları olarak okutulabilir ama toplumdaki görünümleri ve sonuçları birbirinden kopuk değildir. Hatta tam tersine sıkı bir ilişki içindedir. Bu ilişki rastlantısal ve geçici değildir. **HER KİLİSE DEVLETİ, HER DEVLET DE KİLİSEYİ BİR ARAÇ OLARAK GÖRMÜŞTÜR.** Bu karşılıklı kullanımın modaliteleri, kullanılış biçimleri farklı olabilir, ancak sonuç aynıdır.

Devlet ile kiliseyi iki ayrı güç odağı niteliğiyle ele alacak olursak, doğal olarak her biri kendi yetki alanını genişletmek isteyecek ve herhangi bir güç mücadelesinde olduğu gibi birinci, ikinci ve hatta -moda deyimiyle ifade edecek olursak bir üçüncü arka bahçe savunma hattı kurmaya çalışacaktır.

Durgun olmayan toplumsal ve entelektüel ortam içinde bu iki güç, zaman zaman strateji ve taktiklerini değiştirecek, alan ve alan ihlâlleri zamana ve mekâna göre değişecek, ihlâller açık, yarı açık ya da gizli olabilecektir. İkisi arasında bir dengenin kurulduğu zamanlar olsa da, herhangi bir tarih kesitinde kâh biri, kâh öteki ağır basacaktır. Tam bir denge ise hiçbir zaman kurulamayacaktır.[2]

Güç alanlarından söz ettiğimizde, ortaya bir soru daha çıkıyor: Yetki alanları arasındaki sınırlar nasıl ve hangi ölçüye göre çizilmiştir ya da çizilmelidir?

Bu sorunun ihlâl konusuyla doğrudan ilişkili olduğu açıktır. Daha da önemlisi, bu denemenin amacı bakımından alanların belirlenmesi hangi ölçütlere göre saptanmış ya da saptanmaktadır?

Görüleceği üzere, tarih boyunca bu ölçütler önemli nitelik farklılıkları göstermişlerdir.

Meşruluk Konusu

Kaba gücün mantıksal olarak meşrulukla ilgisi yoktur, meşruluğun ötesindedir, yasaldır. Meşruluk söyleminden kavramsal olarak faydalanamaz, hareket noktası olarak gösterilemez. Her iki güç de, kaba gücü bir şey uğruna kullandıklarını beyan etmiştir, Bu şey nedir?

Bu, yukarıda söz ettiğimiz beden-ruh ikiliğinden kaynaklanan mücadele sonucunda iyiliğin mutlak surette kötülüğü yeneceği, yenmesinin şart olduğu inancıdır, iyiliğin zaferi her ne pahasına olursa olsun kazanılmalıdır, kaba güç kullanmak zorunda kalınsa bile. Baba çocuğunun iyiliğini ister ve onu cezalandırabilir.

"Hepimiz Tanrı'nın çocukları değil miyiz?" Ve devlete **"baba"** dediğimiz zaman, ona kendi iyiliğimizi

---

[2] Orta Çağ'da Batı'da devlet güçsüz, kilise güçlüydü. Dogu'da ise tam tersi olmuştur (Russell, 363). Roma İmparatorluğu güçlüyken, dinlere karşı hoşgörülüydü, kilise güçsüzdü (Eco, 75), Modern ulus-devletler yerleşince, Papalık güçsüzleşti (Braudel, 384).

gözetmesi için açık bir yetki vermiyor muyuz?

Böylece devlet (body politic) **siyasi beden'i** korumakla nasıl mükellefse, kilise de aynı şekilde ruhun sağlığını korumakla mükelleftir. Her iki güç bu görevlerini yerine getirmek için çeşitli yöntemlere başvurur: Örnek davranış, ikna, cezalar ve son çare olarak, idam.

Devlet, meşruluğunu hukukta bulur, kilise ise Kutsal Kitaplarda. Her iki yazılı metinde de, zamana ve mekâna göre farklı içtihatlar getirilebileceği gibi, iki kurumda da ŞAHİNLER ve GÜVERCİNLER mevcuttur. Böylece ince denge arayışları sırasında içtihatlar meydana gelir. Her iki güç de monolitik kurumlar değildir. DENGE ARAYIŞLARINDA HER BİRİ **"ÖTEKİ"**NİN ZAYIF TARAFLARINDAN FAYDALANMAYA ÇALIŞACAKTIR. ÇÜNKÜ HER GÜÇ KENDİ İÇİNDE, KENDİ İDEOLOJİSİNE KARŞI OLAN İDEOLOJİLERİ BARINDIRIR. BU DA KABA GÜCÜN KULLANILIP KULLANILMAMASINI BELİRLEYECEKTİR.

Sınırlarda Zaman ve Mekân

İki gücün alanları meselesine dönelim. İster sıradan bir devlet olsun, ister bir imparatorlukta, devletin sınırları bellidir. Bu nedenle devletin egemenliğini hangi insanlar üzerinde kullanacağı konusunda kuşku yoktur. Fakat kilise için bu geçerli değildir. Kilisenin etkisi insanların vicdanları üzerindedir, egemenliği sınır tanımaz. Roma'da, Vatikan'da verilen bir kararın, Latin Amerika'nın ya da Afrika'nın uzak bir köyünde yaşayan bir Katolik tarafından kabullenilmesi gerekir. Bu, kilisenin evrensellik iddiasının sonucudur. Oysa devletler evrensel değildir. Ancak kendini evrensel saydığını söyleyen bir Kilise'ye karşı aynı iddiada bulunan başka bir Kilise çıkarsa, o zaman durum değişir.

Zaman kavramı ele alındığında, görülüyor ki devletin zamanı belirgin bir zamandır. Kilise ise zamanı sonsuzluk olarak görür ve ona göre hareket eder. Kilise için **"DÜN DÜNDÜR, BUGÜN BUGÜNDÜR"** sözü geçerli değildir. Ona göre, dün ile bugün arasında yüzyıllar geçebilir, ancak durum değişmez. Örnek olarak, doğum kontrol meselesini ele alabiliriz. Birleşmiş Milletler çağımızda nüfus patlamasının, beraberinde evrensel bir felaket getirebileceği görüşüne varmış ve doğum kontrolü konusunda, başta üçüncü dünya ülkelerinde olmak üzere çeşidi kampanyalar yürütmeye başlamıştır. Buna karşılık, **şimdiki Papa II. Giovanni Paolo, Latin Amerika ve Afrika'da yaptığı seyahatlerde, oradaki sefalet ve açlığı gördüğü halde, her fırsatta doğum kontrolüne karşı çıkıyor; 'zamanla' halkların bu meseleyi halledeceklerine, kişilerin kendilerini kontrol etmeyi öğreneceklerine inandığını söylüyor.** Görüldüğü gibi Papa'nın zaman anlayışı Birleşmiş Milletler'in zaman anlayışıyla örtüşmemektedir, hele Afrika'nınkiyle hiç. Bu arada, Perulu ya da Ganalı yoksul Katolikler için bu sorun acı bir iç savaş, bir vicdan azabı olarak yaşanabiliyor.

Tarih

Evrensellik kavramı bizi kaçınılmaz olarak tarih kavramına götürüyor. **Devletlerin tarihi aşağı yukarı bellidir.** Rejimlere göre, tarihe bir misyon yüklenebilir. **HEGEL, DEVLETİ TARİHİN ARACI OLARAK GÖRMÜŞTÜR ve bu bakımdan devlete yüklediği görev neredeyse İlâhidir. Fakat bu görüş bir istisnadır.** Kilise için ise istisna değildir; tarih Vahiy'le başlar ve onunla özdeşleşir.

Tarih, Kilise için tektanrıcılıkla başlar ve ondan sonrası, ev-rende ve dünyada Tanrı ile kişi arasında gelişen bir tiyatro oyununa benzetilebilir. HATTÂ TARİH, TANRI İLE BİR ULUS YA DA TANRI İLE BİR ULUSLAR TOPLULUĞU ARASINDA OYNANAN BİR DRAMDIR. BAŞKA BİR DEYİŞLE, TANRI İLE İNSANLIK ARASINDA OYNANAN BİR DRAM.

Kilise tarihi nasıl açıklıyor?

Kutsal kitaplarda, Tevrat, İncil ve Kuran'da, çok basite indirgenmiş bir şekilde söylersek; Tanrı, kendini Hazreti İbrahim'e tanıtmakla, aracısı olarak, tüm dünyadaki kavimler arasından İbrani kavimini seçmiştir. Elbette bunu, evreni ve dünyayı, Âdem ile Havva'yı yarattıktan sonra yapmıştır.

Tanrı seçilmiş halkı'na (chosen people) bir misyon da vermiştir: gerçek dini bildirmek ve yaymak. **Tevrat'ın tümü, o andan itibaren Tanrı ile halkı arasındaki çekişmeyi anlatır.** Bu çerçevede, ilk perdede, Tanrı, Saul ile krallık kurumunu, Hazreti Musa ile hukuku yaratır. Cezalandırır, ödüllendirir. Bütün mesele Tanrı'ya itaat ya da itaatsizlik ilkesi üzerine oturtulur. Tarihi olaylar, savaşlar ve afetler

Tanrı tarafından yaratılır, dolayısıyla rastlantısal bir olay yoktur. Nihayet Tanrı İbrani kavmini tam olarak cezalandırmak için ülkelerine Romalıları gönderiyor ve Yahudi milletinin özerkliğine son verir. İkinci perdede Tanrı bu kez bütün insanlığı kanatlarının altına alır ve misyonunu yeni bir peygambere, Saul soyundan gelen Hazreti İsa'ya verir. **İsa, insanlığın bütün günahlarını ya da itaatsizliklerini üstlenecek ve çarmıha gerilerek insanlığın kefaretini ödeyecektir.** Sonra da Tanrı'nın katına dönecektir. Fakat ölmeden önce İsa, Aziz Petro'yu Roma'da evrensel kiliseyi kurmakla görevlendirir. Bundan sonra Tanrı'nın elçilik misyonunu Katolik kilisesi üstlenecektir. İkinci perdede, itaatsizliğe İsa ile yeni bir anlam kazandırılır, insanlar birbirini sevmelidir, çünkü bu Tann'nın emridir. Ve yine, yüzyıllar boyunca yaşanmış olan tarihi olayların. Tanrı tarafından meydana getirilmiş olduğu ilkesi savunulur. Böylece, evrenselliğe dünyasal, maddi bir görünürlük kazandırılmış olunur. Devletler, Tanrı'nın verdiği kutsal misyonu üstlenecek, Tanrı'nın iradesi tarihsel süreç içinde ortaya çıkacaktır. Şurası muhakkaktır ki, böyle bir görüş, meşruluk konusunda kaba gücün daha şık bir görüntü vermekle birlikte, yüzyıllar boyunca kaba güce de itibar katacaktır.

Doğal Hukuk

Vahiyce başvuru, egemenliğin ve kaba gücün meşrulaştırılmasında temel bir ilke teşkil ediyor, işlevselliği günlük hayatta gizli biçimlerde olağanüstü durumlarda ise açık olarak görülebilir. Fakat kişi gündelik hayatında, programını nasıl düzenleyeceği konusuna ilişkin olarak seçimler yapmak durumunda kaldığı zaman, iman ile akıl arasında çelişkiler doğabiliyor. Kişi **"aklının ermediği olaylar"** karşısında, örneğin mucizeler konusunda ne yapabilir?

Fransız teolojisinin ortaya koyduğu iman türlerinin en basiti, "foi de charbonnier" ya da "ODUNCU'NUN İMANINDIR." Bu, sorgusuz sualsiz bir imandır. Fakat dünya yalnızca oduncülardan meydana gelmiyor, iman ile akıl karşı karşıya geldiği zaman mesele değişiyor. Her ne kadar, Tevrat'taki itaat emri ile incirdeki sevgi emri, aklı devre dışı bırakıyorsa da, zamanla iman ve akıl ikiliğini, karşıtlığını çözmek gerekli hale gelmiştir.

Antik felsefeden gelen akıl kavramı, ortaçağlarda Aziz Tomas Aquinos tarafından bir senteze kavuşturuldu. Birçok dilemmada, (açmazda) yapıldığı gibi, Aquinos karşıt olan iki terimi özdeşleştirdi: **Tanrı, aklın ta kendisidir ve evreni, dünyayı ve insanı yaratırken kurallar koymuştur. Başka bir deyişle, Tanrı, büyük bir projenin ve bu projenin belkemiği akıldır.** DOLAYISIYLA, İNSAN BU PROJENİN BİR PARÇASI OLDUĞUNA GÖRE, AKIL SAHİBİDİR. YANILABİLİR, AMA BU ONU AKILSIZ YAPMAZ. Tanrı'nın koyduğu bu **"İlâhi Kanun"** dünyada Doğa Kanunu olarak tezahür eder. Böylece, düşünmek, seçmek, yanılmak, doğruyu araştırmak işlevleri Tanrı'nın insanoğluna verdiği bir görevdir. Doğa Kanunu kavramı böylece hem imanı pekiştirir hem de insana bir açık yapıt sunar. Yapıt açık olduğu için, tarih boyunca, yorumlama hakkının tekeline sahip çıkan kurumlar (krallar, din adamları, cemaatler) ya da bu tekele doğal olarak kendilerini sahip gören kurumlar, "Vahiy"den ve "Doğal Hukuk"tan yola çıkarak mücadele edeceklerdir. "Vahiy" in içerdiği çelişkiler, "Doğa Kanunu"ndan doğan insan hakları, hoşgörüsüzlük ve hoşgörü arasında gelgitler, neden olacak ve devlet ile Kilise arasında kurulup, bozulacak dengeler bu mücadelenin sonucu olarak meydana gelecektir.

Hoşgörü Meselesi

Birinci modus ponens, din ve siyasetin ayrılmazlığı, ikinci mudus ponens, yaygın olan şu düşünceye karşı çıkacaktır: **"Hoşgörü doğaldır ve doğal olduğu için de iyidir".** Bir başka deyişle, bazı toplumlarda hoşgörü yerleşmişse ve oralarda dini hoşgörüden söz ediliyorsa, bu ne doğal olduğu için, ne de iyi olduğu içindir. Ancak bu savın tartışılmasına geçmeden önce, insan hakları konusuna bir göz atmak gerekiyor.

"İnsan hakları kavramı, insanlık kadar eski bir kavramdır", ifadesini yazılı metinlerde bulmak mümkündür. Hititler,"Hammurabi Kanunu" ndan ilham alarak kendi hukuklarını yazarken, örneğin, kısas kuralını kaldırmışlardı. (Ceram, 208). Hazreti Musa, M.Ö. XII. yüzyılda ve ölümünden evvel, ikinci bir kanunname ilân ederek, birincisinde emrettiği On Emir'den daha ayrıntılı emirler vermiştir: Yoksulların bakımı, dul ve yetimlerin kollanması, çocukarın, babalarının işlediği suçlardan dolayı cezalandırılmaması, hakimlerin erdemli olmaları ve hattâ hayvanlara iyi davranılması bunların

arasındaydı (Margolis ve Max, 20). Russell'a göre de bunlar Aziz Augustinius tarafından Hıristiyanlığın ilkeleri arasına geçirilmiştir (Russell, 363). Bu ilkeler hem siyasi güç, hem Kilise hem de kişiler tarafından uyulması gereken ilkelerdir. Yaşam hakkı, mal edinme ya da koruma hakkı, başkasına gösterilen sevgiyi karşısındakinden beklemek hakla, kutsal bir niteliğe sahiptir. Fakat vicdan özgürlüğü hakkı bunların arasında yoktur. Kilise için dogma, devlet için güvenlik kaygılan vicdan özgürlüğü hakkının askıya alınmasını meşru kılar. Tek çıkış noktası, bu iki gücün yetki alanlarının dışına çıkmaktır: ya ölümle, ya da terk etme yoluyla. Fakat bunu yapan kişi ya kanun dışı, ya da sapkın sayılacaktır. Her iki durumda da kişi vicdanı ile aklı arasında bir seçim yapmaya zorlanmaktadır. Hem devlet, hem kilise onu ihanetle suçlayacak ve kişiyi bu **"korkunç durumdan kurtarmak için"** insanda doğal olarak barınan kötülüğü ortadan kaldırmak, iyiliğin zaferini sağlamak için, harekete geçeceklerdir.

Bu aşırılıklara karşı zaman içinde VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ ortaya atılarak, klasik anlamdaki insan haklarına ilave edilecektir. Vicdan özgürlüğü ile hoşgörü arasında bir fark vardır. Vicdan özgürlüğü kişiyi, tümüyle kişi olarak ilgilendiren bir ilkedir. Genelde dinle ilintili olarak düşünülür, fakat öyle olması şart değildir. Kişi herhangi bir meselede vicdanım rahat dediği zaman, vicdan özgürlüğünü dile getirir, bu içsel bir konudur, başkalarına bağımlı değildir. Toplumsal anlamda bir eşitlik sağlar. Literatürde tolerans olarak geçen hoşgörü ise, dilsel kökünde, kabul etmek, katlanmak, yabancı bir cismi reddetmemek anlamlarını içerir.

Örneğin, vücut bir protezi tolere eder, ya da etmez. Toplum bir yabancı grubu kabul eder ya da etmez. Dolayısıyla ikili bir hiyerarşi söz konusudur. Hâkim olan fikir, yabancı olana bir lütufta bulunulmasıdır. Tolerans ilkesinde bu üst-ast ilişkisi vardır. Türkçe'de hoşgörü terimi bunun daha ılımlı bir ifadesidir. Hoş görmek, kabullenmek demek değildir, kendinden saymak da değildir. Karşılıklı hoşgörü, karşılıklı tahammülün bir ifadesidir. Hiç bir toplumda hoşgörü mutlak değildir. Toplumlar bazı konularda tam bir hoşgörüsüzlük gösterebilirler. Yukarıda söz ettiğimiz öteki kavramı, değişik toplumsal katmanlarda, değişik alan ve zamanlarda hoşgörünün doğal olmadığını göstermektedir.

Hoşgörü iyidir dendiğinde yine yaygın bir yanılma söz konusudur. Herkese ve herşeye karşı hoşgörülü olmak, savunma mekanizmasını etkisiz hale getirir. SİYASİ ALANDA DA, DİN ALANINDA OLDUĞU GİBİ, HOŞGÖRÜNÜN SINIRLARININ SAPTANMASI GİRİŞİMLERİ EBEDİ VE EZELİ BİR SORUN OLARAK KENDİNİ GÖSTERMİŞTİR. İster devlet-yurttaş arasında, ister kilise-inananlar arasında, ister devlet-kilise arasın-da, hoşgörüde sınır öğesi her zaman hayati bir önem taşımıştır.

İşte bu bağlamda, çözüm vicdan özgürlüğü hakkının insan haklarına eklenmesi sonucunda bulunmuştur. Bir başka deyişle, insanları, belli aralarla birbirlerini boğazlamaktan kurtarmak için, bazı temel kurallar konmuştur. Fakat bu, hoşgörü iyi bir şey olduğu için değil, işlevsel olduğu için yapılmıştır. **Russell'ın dediği gibi, hoşgörü yılgınlıktan doğmuştur.**

Bir noktaya daha işaret etmek gerekiyor. Güçler arasında bir" **modus vivendi**" (geçici uzlaşma) ye varılmış, devletler arası ilişkilerde din savaşları son bulmuşsa da, insan hakları adına savunulan vicdan özgürlüğü ne mutlak ya da sınırsız olarak yerleşmiştir, ne de yerleşmesi beklenebilir.

Örneğin Japon hükümeti Güneş Mezhebinin ayinlerini yasaklamamış, fakat mezhebin üyeleri metroya zehirli gaz saçtıklarında onları tutuklamış ve cezalandırmıştır. Çağdaş dünyada böyle örneklere sık sık rastlanmaktadır. Devletler, insan haklarını kısıtlama pahasına özgürlükleri sınırlandırmayı zorunlu bulabilir, kurallara aykırı davranıldığı durumlarda ise yaptırım uygularlar. Dolayısıyla sınır meselesi güncelliğini korumaktadır.

Siyasi itaat, başkaldırma hakkı, reelpolitik, toplumsal barış, ruhun selameti ve **dünyevi çıkarlar** gibi öğelerin tümü, hâlâ devlet ile kilise arasındaki savaşların ve mücadelelerin temelinde yer almaya devam etmektedir. Ve sonuçta tarihsel süreç içinde varılan modus vivendi'nin ne kadar kırılgan olduğu görülecektir. (s. 11-19)

Kaynakça

COŞAR Fatma Mansur, Din Savaşları [Kitap]. İstanbul, 2000,